

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

УДК 378.046.4: 004

ОЛЕНА БЕРЕЗЮК, кандидат педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, Житомирського державного університету імені Івана Франка, керівник науково-методичної лабораторії

ВПЛИВ ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ НА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

OLENA BEREZYUK, PhD in Pedagogy, professor, Ivan Franko Zhytomyr State University, Head of scientific-methodological Laboratory

INFLUENCE OF POLY CULTURAL WORLD ON FORMING A PERSONALITY OF FUTURE SPECIALISTS

У статті розглядається вплив полікультурності на формування особистості майбутнього вчителя. Проаналізовано ключові структурні компоненти полікультурності, основні підходи та значення етнокультури в підготовці майбутніх педагогів.

Ключові слова: полікультурність, етнокультурна, майбутній фахівець, полікультурне освітнє середовище, майбутній учитель.

Summary. The article examines the impact of multiculturalism on the formation of the future teacher's personality. The main structural components of multiculturalism, basic approaches and significance of ethnoculture in the training of future teachers are analyzed.

Key words: multiculturalism, ethnocultural, future specialist, multicultural educational environment, future teacher.

Мета: визначити вплив полікультурності на формування особистості майбутнього фахівця.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У статті розглядається

вплив полікультурності на формування особистості майбутнього вчителя; проаналізовано ключові структурні компоненти полікультурності, основні підходи та значення етнокультури в підготовці майбутніх педагогів.

Аналіз досліджень і публікацій.

Дана проблема висвітлюється в дослідженнях багатьох науковців (В. І. Бондар, Т. І. Іванова, Н. В. Лисенко, В. С. Маслов, З. І. Нагачевська, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоева, М. Г. Стельмахович, Є. І. Сявук та ін.), але невирішеною частиною залишається впровадження ідей полікультурності в педагогічний процес освітніх закладів, методика формування полікультурної компетентності особистості в системі професійного навчання, урахування регіонального аспекту в освітньому середовищі тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найважливіших ресурсів суспільства є визначення загальнолюдських і культурно-національних цінностей, його демократизація. Інтеграція української системи вищої професійної освіти до світового освітнього простору, потреба в розв'язанні проблеми входження людини в соціальний світ, адаптації в багатонаціо-

нальному суспільстві зумовлюють необхідність підготовки компетентного фахівця в галузі полікультурної освіти.

Полікультурність є концентрацією всього духовного, морально-етичного в розвитку особистості. Її суттєвою ознакою є національний компонент, етнічні особливості, ідея народності, витоки її на основі рідної мови, історії, народознавства та етнографії. Особливістю полікультурного освітнього середовища є багатоаспектність його змісту, що дає змогу досліджувати проблеми етнокультурного характеру в системі професійного навчання.

Полікультурне освітнє середовище, його проектування в педагогічному процесі – актуальна проблема сучасної педагогічної теорії і практики в умовах нової освітньої ситуації, для якої характерне посилення полікультурності змісту освіти, зростання ролі етнокультурного фактору в навчанні та ідей народної педагогіки, визначення ролі етнодидактичного вектору в системі професійного навчання тощо.

Полікультурне середовище має складну структуру, а тому і непростий механізм формування, що робить цей процес складним і трива-

лим у часі. Вплив полікультурності розглядається як отримання індивідом об'єктивних знань та уявлень щодо своєї етнічної та інших культур, історії, духовно-моральних цінностей і особливостей своєї нації та інших національностей [1, с. 44].

Полікультурність як феномен етнічного буття особистості посідає в системі її взаємин визначальне місце, адже концентрує у своїй діяльності різноманітний спектр прояву етнічних ознак. Кожна культура має свій витвір етнокультури, своє уявлення про неї [2, с. 76].

Доцільність поглиблення інтересу до своїх витоків, традицій рідного народу, духовної сфери, деонтології зумовлена самим життям, вимогами сучасного суспільства.

На думку М. Шульги, саме проектування полікультурного освітнього середовища дає змогу її представникові орієнтуватись у світі, будувати свою поведінку відповідно до культури й одночасно відчувати її межі, закінчення і початок світу іншої культури тощо [3, с. 45].

До полікультурного освітнього середовища, на наш погляд, входять такі складові, які інтегруються між собою, утворюють його. Насамперед, перша група чинників формує матеріальну сферу культури (народна архітектура, вбрання, види творчої діяльності), друга група чинників пов'язана зі сферою духовної діяльності народу (мова, усна народна творчість, народне мистецтво, тощо), третя група чинників пов'язана з феноменом найскладнішим і остаточно невизначеним (менталітет народу або етнопсихологічні риси етносу).

Сама полікультурність виконує наступні функції: комунікативну; пізнавальну; знаково-символічну; відтворювальну (забезпечення фізичного існування етносу через відносини між природою і людиною) та ін.

Полікультурність існує не поза людьми, а в людях, у їх здатності до розуміння і сприйняття оточуючого суспільства [4].

Стабілізуючою основою етносу та культури є система традицій, звичаїв, обрядів, свого роду колективна пам'ять, що акумулює між поколіннями етнокультурну інформацію [5, с. 9]. Не випадково, що Р.Бернс спробував виявити зв'язок між традиційними надбаннями культури й умовами людського бут-

тя, які втілюються в мові, звичаях, мистецтві тощо. При цьому традиція регулює не лише рівень інформації, необхідний для відтворення етносу, а й ступінь етнічних запозичень. Такий механізм не може допустити того, щоб у структурі етносу переважали чужорідні компоненти, а з запозичених такі, що не сприймаються як свої, національні [5, с.102].

Національна культура є національним світом, де полікультурна компетентність виконує функцію ядра, справжнього механізму, який зберігає етнічні ознаки, навіть за несприятливих для нього етнокультурних умов. Етнокультура посідає в культурі стрижневе місце, бо зберігає у своїй пам'яті етнічні ознаки поведінки, так би мовити, її шаблони, зразки, вироблені багатовіковим досвідом народу й усталені в його культурі [2, с.14].

Національна культура інтегрує надбання світової культури, освоює її цінності та сама збагачує світову культуру загалом, і особливо вагому роль у цьому процесі відіграє етнокультура – невичерпне джерело національної скарбниці етносу. Полікультурність як галузь певних гуманітарних знань зосереджує, передусім, увагу на особливостях традиційної культурно-побутової сфери. Етнокультура безпосередньо пов'язана з народно-поетичною творчістю, бо саме фольклор відтворює сталу традицію, сферу безперервних та необмежених змін.

Національна культура – це глибоке усвідомлення належності до певної держави, почуття громадянської гідності, відповідальності, обов'язку, здатність рішуче відстоювати суспільно-державні цілі в певних соціальних ситуаціях.

Введення молодого покоління в систему цінностей громадянського суспільства передбачає формування в нього громадянської (національної) культури. Включення компонентів громадянської культури у професійну підготовку дає можливість синтезувати закономірності багатьох наук у єдину світоглядну систему, готує майбутнього фахівця до певних цінностей і компетентностей. Адже духовність, а саме вона лежить в основі будь-якої етнокультури, національної культури, у системі професійної освіти молоді є обов'язковою складовою, оскільки пов'язана з широким діапа-

зоном поглядів, ерудицією, загальним розвитком особистості.

Технологією проектування освітнього полікультурного середовища в системі професійної освіти виступає педагогічна система множини взаємопов'язаних і взаємообумовлених цілісних компонентів, що становлять єдине ціле у своїй структурі, поєднані спільною метою, мотивами і завданнями, спрямованими на поетапне становлення в молоді особистісного, гносеологічного, операційного, проєктивного компонентів полікультурної компетентності.

Найголовнішим показником рівня сформованості самої особистості є її культурна вихованість, високий рівень полікультурної компетентності. Центральне місце у проектуванні полікультурного освітнього середовища займає сам процес навчання. Майбутній фахівець ще в роки навчання у закладі вищої освіти повинен бути спрямований на те, щоб у змістовий компонент освітнього процесу ввести саме ті методи, засоби, форми навчання, які сприятимуть поглибленому вивченню культури, мови, історії, деонтології свого та інших етносів, культурологічній спрямованості всіх дисциплін.

Саме полікультурне освітнє середовище забезпечує засвоєння зразків і цінностей національної культури, культурно-історичного, соціального досвіду своєї держави, формування відчуття приналежності та поваги до рідного краю.

Внутрішній світ особистості є рушійною силою розвитку її духовності, визначальним чинником дій і поведінки, ціннісних орієнтацій, життєвої та громадської позиції. Цьому сприяють, насамперед, полікультурні чинники, за допомогою яких реалізуються цілі й завдання етнокультурного виховання. Зокрема, маємо на увазі рідну мову, рідно-побутову культуру, фольклор, емоційну культуру, національну психологію, національний характер, народні вірування, народні ігри, знання родоводу та історії, педагогіку народного календаря, національну символіку й народні символи, основи народної моралі, національну самосвідомість, народні дидактичні знання, народну гру та народну іграшку, народні звичаї, свята, традиції, обряди. Завдяки мові особистість навчається мислити,

прилучається до духовних надбань людства. Засвоєння історії дає змогу пізнати витoki духовності кожного народу як джерела пам'яті, історичного мислення, формування свідомості різних поколінь. Отже, рідна мова – це самобутній спосіб мислення, оригінальний засіб пізнання дійсності.

Відродження родинних народних традицій, звичаїв, шанобливе ставлення до родинно-побутової культури сприятиме формуванню в молоді найглибших почуттів – любов до матері й батька, бабусі та дідуся. Засвоєння історії дає змогу пізнати витoki духовності кожного, зрозуміти і знати власний родовід. Пізнаючи багатство фольклору, молодь щедро черпає емоційні, моральні, естетичні та патріотичні цінності. Чим вища в молодій людині національна самосвідомість, тим глибше вона любить свій народ. Підготовка фахівця, готового до реалізації життєтворчої та культуротворчої місії, передбачає формування в нього різних видів професійних компетентностей, зокрема й полікультурної.

Отже, саме полікультурне середовище забезпечує єдність життя нації та народу. Учені по-різному підходять до визначення вікового періоду, найбільш чутливого до закладання основ полікультурної компетентності. Вчений-педагог Умберто Еко стверджував, що саме 3–4-річну дитину необхідно навчати любові до рідної мови, поваги до рідного народу [1, с. 13].

Н. Лисенко виокремлює три етапи, які проходить особистість під час формування етнокультурної компетентності, що умовно можливо співвіднести зі ступенями навчання:

I етап (5–10 років) – досягнення елементарної грамотності в галузі власної етнічної культури, а також інших етнічних культур, що проживають поруч. На цьому етапі дитина повинна: чітко ідентифікувати себе зі своєю етнічною групою, висувати такі підстави ідентифікації, як національність батьків, місце проживання, рідна мова; мати уявлення про історію, уклад життя, традиції, звичаї, фольклор свого народу;

II етап (11–15 років) – досягнення функціональної грамотності в галузі рідної культури та етнічних культур своєї країни, а також еле-

ментарної грамотності в галузі етнокультур сусідніх країн. На цьому етапі етнічна ідентичність має бути сформована в повному обсязі: обізнаність з особливостями різних етнічних груп, уміння визначати унікальність рідної історії, специфіку традиційної побутової культури; виділяти особливості вербального й невербального спілкування; виявляти у своїй поведінці етнічні особливості, властиві своєму народу (наприклад, вільно володіє рідною мовою, виконує народні танці, наділена здібностями до народних художніх ремесел тощо);

III етап (15–18 років) – досягнення освіченості в галузі етнокультури своєї країни та елементарної грамотності в галузі етнокультур народів світу. На цьому етапі особистість повинна: не тільки знати традиції та обряди рідного народу, але й використовувати їх у повсякденному житті; знати відомості про видатних діячів різних народів та свого рідного; реалізувати етнокультурні знання, уміння, поведінкові моделі, що сприяють ефективній міжетнічній взаємодії; знати приклади взаємопроникнення культур, позитивні сторони мультикультуралізму; робити внесок у розвиток взаєморозуміння між представниками різних народів і культур [6].

Ми доповнюємо дану класифікацію ще одним етапом, який умовно можна визначити, як етап набуття особистості певних професійних знань, умінь, навичок, утвердження себе як спеціаліста, професіонала в певній виробничій галузі, тобто етап професійного зростання особистості. Умовно це 18–25 років, але може тривати і набагато довше. Саме цей етап припадає на здобуття особистістю професійної освіти.

Ми впевнені, що саме ці етапи проходить особистість під час формування етнокультурної компетентності. Але, пройшовши зазначені етапи, неможливо сказати, що в неї етнокультурна компетентність буде сформована у повному обсязі. Це пов'язано з тим, що культура – багатогранне, динамічне явище, що постійно розвивається й модифікується, тому пізнати її повністю неможливо; по-друге, етнокультурне оточення може постійно змінюватись, що потребує постійного пізнання [7, с. 186].

Формування полікультурної компетентності майбутнього фахі-

вця в процесі професійної підготовки відповідає сучасним тенденціям і принципам оновлення освітнього процесу, модернізації вищої освіти в Україні, фахівців, котрі спроможні вважати на різноманітні соціальні процеси в суспільстві, виявляти повною мірою власний творчий потенціал, готових до міжнародного співробітництва у своїй фаховій сфері.

Усі найвідоміші педагоги світу визнавали, що виховання молодого покоління завжди має ґрунтуватись на культурно-історичних цінностях своєї нації, а вже пізніше відбувається знайомство з традиціями інших народів. Так О. Ткаченко аналізує доробок великого педагога К. Ушинського, звертає увагу на статтю "Рідна мова", де він писав: "Мова – це найкращий світ усього його духовного життя, яке починається далеко за межами історії... У мові одухотворяється весь народ і вся його батьківщина..." [8, с. 23].

Вивчення усної народної творчості створює ґрунт для навчання, виховання й розвитку розумної, працьовитої, чесною, гуманною людини. Саме народна педагогіка нерозривно пов'язана з історією народу, усіма його злетами й падіннями, у ній, як у дзеркалі, відбивається велич народних подвигів і трагізм поразок у боротьбі за державність [8].

Багатоаспектність феномена полікультурності дає змогу визначити проблему соціалізації особистості, майбутнього фахівця на основі принципу діалогу культур, збереження самобутності етнічної культури й духовного та економічного прогресу суспільства.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Сьогодні ми маємо не дуже високий показник етнокультурного виховання, що спричинено низкою причин. Мотиваційні причини пов'язані з недооцінкою педагогами виховної ролі гуманітарних предметів, відсутністю належного їх методичного забезпечення. До інформаційних причин належать відсутність акцентів на полікультурному компоненті у змісті більшості програм та підручників з предметів гуманітарного циклу, недостатня інформаційна забезпеченість. Серед організаційних причин найсуттєвішими є неспіввіднесеність організаційної

структури педогогічного процесу з інтересами молоді : палітра вибору окремих видів діяльності часто обмежена.

Отже, саме ввівши у професійну підготовку майбутніх фахівців ґрунтовні положення про культуру, етнографію, народознавство, історію рідного краю, основи формування державного укладу, формування національної свідомості в системі професійної освіти, можна забезпечити підвищення рівня знань молоді про полікультурність та свідчити про створення полікультурного освітнього середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Косенко Ю. Етнопедагогічний підхід до професійної підготовки майбутніх педагогів дошкільних навчальних закладів / Ю. Косенко // Вісник Прикарпатського університету. – Педагогіка. – Випуск XIX–XX. – Івано-Франківськ, 2008. – С. 67–74.

2. Левицька Л.Я. Психолого-педагогічні аспекти формування характеру української молоді / Л. Я. Левицька // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість: зб. мат. VII Всеукр. наук.-практ. конф.: у 7 т. – Т. 1. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – С. 93–96.

3. Народознавча компетентність дітей та молоді: принципи та методи дослідження: збірник наукових праць

/ [за ред. проф. Н. В. Лисенко]. – Івано-Франківськ, 2007. – 280 с.

4. Іванова Т. В. Культурологическая подготовка будущего учителя : [монография] / Т. В. Иванова. – К.: ЦВП, 2005. – 282 с.

5. Бернс Р. Развитие "Я-концепции" и воспитание / Р. Бернс. – М.: Прогресс, 1986. – 141 с.

6. Н. В. Лисенко. Українська етнопедагогіка: навчально-методичний посібник / Н. В. Лисенко ; [за ред. акад. В. Кононенка]. – Івано-Франківськ, 2005. – 508 с.

7. Ткаченко О. М. Застосування ідей К. Д. Ушинського в процесі формування в майбутніх учителів етнопедагогічної компетентності // [Електронний ресурс] / О. М. Ткачук. – Режим доступу: // <http://www.nbu.gov.ua/>

8. Щербань П. Формування національної самосвідомості студентів // Освіта. – 2008. – № 22–23 (28 травня – 4 червня). – С. 6–7.

REFERENS

1. Kosenko Yu. Etnopedagogichnyj pidxid do profesijnoyi pidgotovky majbutnix pedagogiv doshkilnyx navchalnyx zakladiv // Visnyk Prykarpatskogo universytetu. Pedagogika. – Vy`pusk XIX–XX. – Ivano-Frankivs`k, 2008. – S. 67–74.

2. Levy`cz`ka L.Ya. Psy`xologopedagogichni aspekty` formuvannya

harakteru ukrayins`koyi molodi // Molod`, osvita, nauka, kul`tura i nacional`na samosvidomist`: Zb. mat. VII Vseukr. nauk.-prakt. konf.: U 7-my`t. – T. 1. – K.: Vy`d-vo Yevrop. un-tu, 2004. – S. 93–96.

3. Narodoznavcha kompetentnist` ditej ta molodi: pry`ncy`py` ta metody` doslidzhennya: Zbirny`k naukovy`x pracz` / Za red.. prof. N.V.Ly`senko. – Ivano-Frankivs`k, 2007. – 280 s.

4. Ivanova T.V. Kul`turology`cheskaya pidgotovka budushhogo u chy`telya: Monografy`ya. – K.: CzVP, 2005. – 282 s.

5. Berns R. Razvy`ty`e "Ya-koncepty`y" y` vospy`tany`e. 0150 M.; Progress, 1986. – 141 s.

6. N. V. Ly`senko. Ukrayins`ka etnopedagogika: Navchal`no-metody`chny`j posibny`k Za red. akad. V.Kononenka. – Ivano-Frankivs`k, 2005. – 508 s.

7. Tkachenko O. M. Zastosuvannya idej K.D.Ushy`ns`kogo v procesi formuvannya v majbutnix uchy`teliv etnopedagogichnoyi kompetentnosti // [Elektronny`j resurs]. – Rezhy`m dostupu: // <http://www.nbu.gov.ua/>

8. Shherban` P. Formuvannya nacional`noyi samosvidomosti studentiv // Osvita. – 2008. – № 22–23 (28 travnya – 4 chervnya). – S. 6–7.

Стаття надійшла 12.10.2018 р.